

УДК: 94(477)

ПОЛІТИЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ МІЖ УНДО ТА ОУН І ПОЛЯРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО РУХУ В ПОЛЬЩІ (1932–1935)

Лев КАЛИНЯК

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історичного краєзнавства

Від середини 1932 р. взаємовідносини між національними демократами та націоналістами набули нового змісту. Тенденції до все більшого розходження між представниками Українського національно-демократичного об'єднання (далі – УНДО) та Організації українських націоналістів (далі – ОУН) знайшли своє підтвердження в політичних постановках, внутрішньопартійних дискусіях, а також практичній діяльності організацій. Такий перебіг подій спричинив новий виток поляризації українського національного руху в міжвоєнній Польщі.

Ключові слова: УНДО, ОУН, національна демократія, націоналізм, Західна Україна.

Проблема відносин УНДО та ОУН відображена у низці праць українських істориків, зокрема, М. Швагуляка, Я. Грицака, О. Зайцева, І. Федика¹. Однак головний акцент у них названі дослідники роблять здебільшого на ідеологічних розбіжностях між представниками провідних політичних організацій українського національного руху. У той же час, поза їхньою увагою залишається широкий спектр протиріч, що були у практичній площині цих відносин.

У пропонованій статті зроблено спробу проаналізувати відносини УНДО та ОУН на етапі їх найбільшого протистояння.

Наприкінці березня 1932 р. у Львові відбувся IV Народний з'їзд УНДО, який знаменував собою початок зміни політичного курсу партії. На з'їзді запропоновано нову політичну тактику УНДО. Її зміст зводився до того, що в існуючих умовах польської окупації було б доречно тимчасово усунути з арсеналу партії гасла незалежності й соборності, замінивши їх вимогою національно-територіальної автономії для усіх українських земель у польській державі.

Уперше питання про компроміс із польською владою і домагання від неї автономії підняв член Української парламентської репрезентації (далі – УПР) Любомир Макарушка. Було це зроблено ще на передодні з'їзду 12 березня 1932 р., на нараді комісії УНДО з політичних справ, на якій велось обговорення подальшої політики партії. Тоді пропозиція Л. Макарушки не знайшла підтримки серед лідерів партії, які усвідомлювали, що прийняття автономістичної резолюції приведе до зниження популярності партії². Крім того, в УНДО розуміли, що таке рішення стане причиною нових нападів на об'єднання з боку інших політичних груп і насамперед ОУН. Попри те, що в УНДО не підтримали пропозицію Л. Макарушки, сам факт її появи засвідчив, що серед його членів існує тенденція до переходу на лояльніші позиції щодо Польщі.

Зазначена тенденція була підтверджена на IV Народному з'їзді партії. Питання щодо зміни політичної тактики на з'їзді, підняв редактор “Діла” Василь Мудрий, який у своєму виступі обнародував спеціальну резолюцію Центрального комітету (далі – ЦК) УНДО з цього приводу³. В. Мудрий звернув увагу на необхідності висунути “практичніші домагання” щодо польської держави, ніж були до того. Такими “практичнішими домаганнями” повинні були стати вимоги територіальної автономії етнографічних українських земель у складі Польщі. При цьому вимогу автономії в резолюції трактовано, як “переходово конкретну мету”⁴. Отже, вимога автономії розглядалася як певний етап на шляху до побудови незалежної української держави.

В УНДО очевидно вважали, що зміна політичної тактики і ставлення реальних цілей перед партією дасть їй змогу домогтися більших результатів і при цьому частково знизить ворожість польської влади до об'єднання⁵.

З приводу політичної резолюції, яку запропонував В. Мудрий, в ЦК розгорнулися тривалі дискусії, у яких погляди делегатів з'їзду розділилися⁶. Так, В. Мудрого підтримав один з найавторитетніших членів об'єднання Степан Баран, на думку якого справа політичного реалізму та боротьба за здійснення національно-територіальної автономії не мала б зашкодити українському рухові⁷. За словами того ж С. Барана, більшість виступаючих на з'їзді в обговоренні цього питання делегатів також визнала потребу і доцільність переходу до запропонованої тактики⁸.

Щодо противників пропозиції В. Мудрого, то з її гострою критикою виступив Дмитро Паліїв⁹.

Тому з'їзд розділився на два табори: прихильників автономічної резолюції В. Мудрого і прихильників Д. Паліїва – противників автономії. Цей момент, на думку І. Федика, є важливим з огляду на те, що він підкреслює значення точного визначення УНДО свого ставлення до Польщі, яке мало вплив на його подальшу політику¹⁰.

Позиції прихильників Д. Паліїва на з'їзді, також залишалися досить міцними. Як основний аргумент проти запропонованої резолюції, група Д. Паліїва використала важкі наслідки “пацифікації” 1930 р., вважаючи їх такими, що не дозволяють партії відступати від політичного курсу та іти на будь-які компроміси¹¹.

З огляду на це, IV Народний з'їзд так і не ухвалив резолюції щодо зміни політичної тактики об'єднання. Натомість він ухвалив перекласти вирішення цього завдання на ЦК партії¹².

У прийнятій IV Народним з'їздом політичній резолюції було підтверджено ухвали попередніх з'їздів УНДО. Резолюція засудила “пацифікацію” і принцип колективної відповідальності українського населення за скоєні саботажні акції. Також засуджено політику більшовицького режиму на Наддніпрянщині. Крім того, резолюція наголошувала на важливості “органічної праці”, а також на важливості опрацювати нову тактику, яку мали обговорити ЦК і повітові народні

комітети УНДО¹³. Щодо останньої проблеми, то вона, очевидно, стосувалася автономії¹⁴.

Політична резолюція IV Народного з'їзду УНДО була дещо лояльніша, ніж аналогічні резолюції попередніх з'їздів – делегати намагалися врахувати всі думки, які були тоді висловлені. Важливу роль у цьому зіграла доповідь В. Мудрого на користь “реальної політики”. Тому, хоча пропозиції В. Мудрого були відкинуті як передчасні, все ж таки їх врахували приймаючи остаточний проєкт резолюції, а протест проти польської політики і підтвердження попередніх рішень ухвалили під тиском групи Д. Палієва. Пункт про опрацювання нової політичної тактики означав, що політичний курс УНДО змінюється на користь автономізму та компромісу¹⁵.

Про зміну курсу УНДО свідчить також той факт, що голова УНДО Дмитро Левицький назвав на з'їзді прихильників Д. Палієва опозицією, а це означало, що вони виступають проти політики проводу партії, що збігається із політикою самого УНДО. Саме так пропозиції В. Мудрого *de facto* прийняв з'їзд¹⁶.

У той час, коли національні демократи робили перші кроки на зближення з польською владою, у протилежному напрямку із ще більшим прискоренням продовжували свій рух українські націоналісти.

Так, в липні 1932 р. у Празі відбулася конференція Проводу українських націоналістів (далі – ПУН), у роботі якої також взяли участь члени Крайової ексекютиви (далі – КЕ) ОУН. В історію ця конференція ввійшла, як Празька (“Віденська”) Конференція ПУН. Така, дещо дивна на перший погляд назва конференції, була пов'язана з конспіративними заходами організації¹⁷.

Основним завданням конференції було остаточно упорядкувати організаційні взаємовідносини ОУН–УВО. Результатом роботи конференції стало остаточне підпорядкування Української військової організації (далі – УВО) КЕ ОУН. Бойові акції УВО мала проводити референтура для військових справ при КЕ ОУН. Проведення таких організаційних змін в ОУН мотивували необхідністю створити “якнайвигідніші умови для дальшого поширення революційних дій на ЗУЗ” (західноукраїнські землі – Л. К.)¹⁸.

Крім того, на конференції зроблено заяву, що КЕ ОУН повністю підпорядковується ПУН і веде свою діяльність згідно з його дорученнями¹⁹. Отже, ПУН переймав на себе відповідальність за дії КЕ ОУН. Очевидно така ухвала була реакцією на постійні звинувачення ПУН у тому, що він не в змозі контролювати крайову націоналістичну організацію.

Про те, що політика ОУН у 1932 р. щодо польської держави зазнавала подальшої радикалізації свідчать також зміни, що відбулися у керівному складі КЕ.

Так, влітку 1932 р. Крайовим комендантом організації призначили Богдана Кордюка, який сформував її новий склад. Зокрема, заступником крайового провідника і референтом пропаганди обрано Степана Бандеру, організаційним

референтом Зенона Коссака, бойовим референтом Романа Шухевича²⁰. Як бачимо, КЕ очолили представники молодшої генерації ОУН, політичний світогляд яких формувався в умовах політичних реалій 1920-х рр. Серед факторів, які впливали на нього: розвиток націоналістичної ідеології, післявоєнний реваншизм у Європі, початок росту популярності авторитаризму і, нарешті, політика польської влади на українських землях. Усе це формувало у них невідступність від власної позиції і безкомпромісність у ставленні до політичних противників, що підштовхувало їх на рішучі кроки в діяльності ОУН. Керуючи КЕ, вони розпочали втілювати свій світогляд у життя. У вересні 1932 р. багатьох націоналістів старшого покоління було засуджено і ув'язнено, тому нові тенденції ОУН стали розповсюджуватися швидше²¹. Вже у другій половині 1932 р. нові члени КЕ організували кілька рішучих виступів проти Польщі.

Істотні розбіжності в політичних постановках УНДО та ОУН, внутрішньопартійні зміни в цих організаціях, що мали місце в середині 1932 р. не могли не позначитись на подальших міжпартійних взаєминах. Вони вирішально вплинули на подальшу політичну еволюцію національних демократів та націоналістів. У своїх наслідках, вони започаткували перехід УНДО та ОУН на діаметрально протилежні позиції в українському політичному русі на Західній Україні у міжвоєнний період. Нова корекція політичних програм в УНДО та ОУН посилила взаємні випадки та істотно змінила ставлення однієї організації супроти іншої. Середина 1932 р. стала етапним моментом у ставленні УНДО до діяльності ОУН.

Так, уже перші виступи, здійснені ОУН з ініціативи нового керівництва організації, дали привід для нових звинувачень на її адресу з боку УНДО. Слід зазначити, що характер цих звинувачень, починаючи від другої половини 1932 р. з боку УНДО стає жорсткішим, що знову пересвідчує нас у зміні політичного курсу об'єднання.

Яскравим прикладом у цьому плані стала реакція УНДО на події, що мали місце 3 листопада 1932 р., коли бойовики ОУН здійснили напад на пошту в Городку. Об'єднання засудило цю терористичну акцію та визнало революційні методи боротьби такими, що є “злі та шкідливі з погляду національних інтересів”²².

Засудивши черговий раз індивідуальний терор та саботажі як засоби політичної боротьби, офіційна преса УНДО вперше вказала на причетність до бойової акції членів УВО²³. До цього часу УНДО робило тільки опосередковані звинувачення на адресу націоналістичної організації за скоєні терористичні акції проти польської держави. Це так само давало підстави польським чинникам звинувачувати об'єднання у його причетності до терористичної діяльності націоналістів. Той факт, що УНДО у своїй офіційній заяві вперше прямим текстом вказував на причетність УВО до терористичної акції, свідчив про зміну ставлення партії як до польської влади, так і до діяльності націоналістів. Посилення терористичної діяльності ОУН було не вигідним для УНДО в реалізації його

нового політичного курсу. З огляду на це, ставлення УНДО до ОУН набуває різко негативного забарвлення.

Щодо акції націоналістів в Городку, то вона ще більше підірвала довіру до ОУН в УНДО²⁴.

Взаємовідносини між УНДО й ОУН продовжували загострюватись й надалі. Події 1933 р. в радянській Україні (голодомор, репресії, самогубство Миколи Хвильового та Миколи Скрипника) стали справжнім шоком для західних українців. Вони показали, що саме більшовизм є найнебезпечнішим ворогом українського народу. У цій ситуації національні демократи почали розглядати Польщу вже не як ворога, а як потенційного союзника в боротьбі з більшовиками²⁵. Керівництво УНДО остаточно схиляється до компромісу з владою. Яскравим свідченням переходу УНДО на нові тактичні позиції стало виключення 15 липня 1932 р. з об'єднання лідера внутрішньопартійної опозиції, головного противника компромісу з польською владою Д. Палієва. Основним мотивом стало те, що він як член ЦК УНДО виступав на сторінках преси проти партії та її проводу²⁶. Вихід Д. Палієва з УНДО, на думку О. Зайцева, означав остаточне розмежування націоналістичного та національно-демократичного напрямків українського визвольного руху²⁷.

Зовсім інший висновок з приводу подій в радянській Україні зробили націоналісти. На їхню думку, одній силі можна було протиставити тільки іншу силу. Тому союз з одним ворогом проти другого в ОУН вважали неприпустимим²⁸.

У червні 1933 р. в Берліні проходила чергова конференція ОУН. Тоді відбулися нові зміни в крайовій організації. Так, зокрема, Крайовим провідником ОУН було обрано С. Бандеру. Нова КЕ під його керівництвом розпочала планувати нові бойові акції проти Польщі. Крайовий провідник С. Бандера зосередив основну увагу на організаційній розбудові та діяльності бойової референтури ОУН. Він особисто цікавився підготовкою кожної окремої бойової акції ОУН²⁹.

Внутрішньопартійні зміни, що відбулися і в одній, і в іншій організації, створили сприятливий ґрунт для нових конфліктів між УНДО та ОУН. Ці конфлікти мали місце протягом усього наступного часу і в процесі свого зростання стали перманентними. Кожна нова акція ОУН щоразу гостріше починала сприйматися в УНДО.

Свою діяльність ОУН почала спрямовувати не тільки проти польської держави, але й проти легального українського табору, який підозрювався націоналісти підозрювали в угодовстві. Прикладом щодо цього, стала акція ОУН проти проведення у Львові в травні 1933 р. свята “Українська Молодь Христові”. УНДО мало безпосередній стосунок до цього заходу і брало активну участь в його організації. Для участі у цьому святі організатори запросили представників офіційної польської влади³⁰. Цей факт і дав привід ОУН для виступу проти проведення заходу. Так, ще задовго до початку свята націоналісти розпочали активну агітацію проти участі в ньому широких мас українського

громадянства³¹. Як основний свій аргумент, вони використовували чутки, що свято влаштовують угодовці для того, щоб на ньому скласти присягу на вірність Польщі³².

В УНДО з обуренням поставились до виступу ОУН проти проведення цього масового заходу. Національні демократи вважали своїм обов'язком “паралізувати нерозумну агітацію проти свята”³³. На адресу націоналістичної молоді, з боку офіційної преси об'єднання, пролунали звинувачення, що вона розпускає серед українського громадянства наперед неправдиву інформацію про справжні наміри організаторів заходу³⁴. Вживання нечесних, неправдивих та неетичних методів агітації проти запланованого релігійного заходу в УНДО вважали виявом деморалізації в середовищі націоналістичної молоді, яка може бути “для майбутності українського народу”³⁵. Крім того, поведінка націоналістів, як вважали в УНДО, була виявом типової української анархії. Особливо небезпечним і недопустимим вияв анархії може бути в релігійному житті. Така анархія не приводить ні до чого доброго, а лише деморалізує народ і відбивається шкідливо на інших ділянках національного життя³⁶. Саме так, вважали в УНДО, висловлюючи своє ставлення щодо націоналістів з приводу їхньої діяльності, скерованої проти проведення свята “Українська Молодь Христові”.

Щодо самого свята, то воно відбулося на початку 20-х чисел травня 1933 р. у Львові. У ньому взяло участь велике число української молоді з усієї Галичини, вище греко-католицьке духовенство, члени УПР, представники офіційної влади. На адресу організаторів свята, надійшло привітання з Апостольської столиці. Події, що мали місце під час святкування, широко висвітлювала галицька преса.

Розпочинаючи від другої половини 1933 р. керівництво КЕ ОУН розпочало широкомасштабну акцію, спрямовану проти колонізації українських шкіл. Так звана шкільна акція проводилася протягом усього 1933–1934 навчального року. Метою цієї акції було: запобігти вихованню української молоді у душі людяності до польської держави³⁷.

Ідея шкільних саботажів знайшла широку підтримку серед учнівської молоді, у середовищі якої націоналізм користувався великою популярністю. З огляду на це, шкільна акція ОУН з перших днів набула широкого розмаху на території Західної України. В українських школах розповсюджувалися листівки з антиурядовими закликами, велася антипольська агітація, зривалося навчання. Крім того також нищилися польські державні знаки, портрети польських діячів, вибивалися вікна тощо³⁸. Найбільшим проявом шкільної акції ОУН стала невдала спроба замаху на життя шкільного куратора Гадомського, здійснена 28 вересня 1933 р.³⁹

Шкільна акція швидко отримала широкий розголос в Польщі. Поліція розпочала переслідувати головних ініціаторів шкільних саботажів. Наслідки акції, а особливо спроба замаху на шкільного куратора Гадомського, викликала занепокоєння провідних українських політичних партій. ЦК УНДО вважав за потрібне присвятити шкільній акції ОУН окреме засідання. Таке засідання

відбулося 30 вересня 1933 р. Його учасники ухвалили резолюцію, в якій засудили проведення шкільної акції⁴⁰.

Через кілька днів у “Ділі” з цього приводу опубліковано статтю В. Целевича. Автор відзначав, що ті засоби боротьби, якими націоналісти проводять шкільні саботажі, не є боротьбою за школу – вони є “забавою в революцію”. Шкільні саботажі тільки дають роботу поліції, яка “проводить постійні арешти згаданих винуватців і наражує багато молоді на сурові засуди”. З цих причин шкільні саботажі є “фальшивими і недоцільними засобами боротьби”, тому вони не можуть принести ніякої користі українському народові⁴¹.

Шкільні саботажі засуджували в УНДО також через те, що вони не були вигідні для українців з економічних міркувань. Усі матеріальні збитки від саботажів покривалися за рахунок української громади⁴². Крім того, громади, де мали місце саботажні акції, повинні були виставляти довший час біля шкільних будинків нічні сторожі⁴³.

Слід зазначити, що виступаючи з осудом шкільної акції, представники УНДО виступали також з критикою офіційної польської влади. Керівники об’єднання не раз наголошували, що існуюча в українському шкільництві ситуація є адекватною реакцією націоналістів щодо польської політики в Західній Україні.

Виступаючи по свіжих слідах шкільних саботажів на засіданні сейму 3 листопада 1933р., голова УПР Д. Левицький зазначав: “УНДО, яке стоїть на становищі легальної боротьби не тільки не солідаризується з актами саботажу і особистого терору, але й одверто їм протиставляється. Робимо ми це в справі як найкраще зрозумілого нами добра нашого народу. Бо вважаємо, що такий спосіб боротьби не принесе користі нашому народові[...] Але треба сказати, що польська суспільність і державні сфери трактують тільки поверхнево український революційний рух і не стараються дослідити його соціального підложжя. А цей рух викликала польська екстермінаційна політика у відношенні до українського народу. Тільки засаднича і ґрунтовна зміна цієї політики може принести зміну в настроях молоді, може прихилити її до органічної праці для добра і розвитку народу. Ключ до розв’язання такої болючої справи лежить не в наших руках, але в руках польського уряду”⁴⁴.

Ознайомлюючись з листівками ОУН, які поширювалися у школах, Д. Левицький заявив, що “не може опертися враженню, що їх не поправляють провокатори”⁴⁵.

Через кілька місяців після проведення шкільної акції голова УПР зробив ще одну аналогічну заяву, докоряючи польській владі: “Те, що ОУН має середню школу за терен своєї діяльності, ми безпощадно поборюємо. Також ніхто з розумних людей не може докоряти чинникам державної влади, коли вони борються з конспірацією. Проте боротьба урядових чинників з конспірацією на терені українського шкільництва не є боротьбою з самою молоддю, – вона є посереднім засобом, який уможливорює частинну ліквідацію того шкільництва”⁴⁶.

Цього питання у своїй сеймовій доповіді торкнулася також Мілена Рудницька. Виступаючи на засіданні сейму з інформацією про стан українського шкільництва, вона, піддавши критиці діяльність ОУН на шкільному терені, зазначила: “[...]і чи засуджуючи українську молодь, Ви, Панове, ніколи не задумувалися над тим, звідки вона бере приклади, від кого бере зразки своєї революційної діяльності? Чи не спадає, Вам, Панове, на думку, що звеличування Вами усього періоду нелегальної підпільної боротьби, яку в час поневолення вела польська молодь, становлять дуже загрозливий приклад!”⁴⁷.

Як бачимо, піддаючи гострій критиці шкільну акцію ОУН, в УНДО, також розуміли, в чому криється основна причина виступів націоналістичної організації і відкрито заявляли про це перед польською владою.

Широкий розмах, з яким була проведена шкільна акція ОУН, черговий раз переконала керівництво УНДО у тому, що націоналістична організація користується великою популярністю серед молоді. ОУН масово поповнювалась молоддю, що своєю чергою дуже негативно сприймали в УНДО.

Негативне сприйняття цього явища в УНДО мало під собою серйозні підстави. Справа полягала в тому, що політичні процеси проти націоналістів, які мали місце протягом останніх років, виявили насичення ОУН поліційними агентами, провокаторами та конфідентами. Це був неминучий наслідок масовості членства націоналістичної організації. На руку польській поліції, у таких випадках, йшли однаково як українська бідність, так і молодий вік підпільників, незагартованих і не підготованих до революційної боротьби⁴⁸. Тому в УНДО, чи не найбільшій критиці піддавали ОУН саме за те, що її діяльність давала сприятливий ґрунт для поширення таких шкідливих для українського суспільства і для молоді явищ. З приводу поширення такої практики в ОУН, партійний орган УНДО писав таке: “другою незвичайно шкідливою язвою, яка йде вслід за терористичною діяльністю наших націоналістів, є провокації й донощицтво. Майже кожен політичний процес розкриває нам жахливі куліси терористичної діяльності”⁴⁹.

Показовим і найрезонансним став так званий Самбірський процес ОУН, який проходив з 19 вересня по 6 жовтня 1933 р.⁵⁰ В його ході з’ясувалося, що ці негативні явища поширилися не тільки в середовищі рядових членів націоналістичної організації, але й на рівні її Крайового керівництва. Так, зокрема, стало відомо, що керівник бойової реферантури УВО Роман Барановський був агентом польської поліції, тобто провокатором.

Справа Р. Барановського, яка вийшла на поверхню в ході процесу, а особливо його причетність до смерті Юліяна Головінського, викликала справжній шок серед членів об’єднання. Що більше, національних демократів шокував комунікат ОУН з приводу все того ж Самбірського процесу, що був опублікований у “Розбудові Нації” в перших числах листопада 1933р. У ньому ОУН звинувачувала український легальний табір і персонально кількох членів УПР, зокрема, Володимира Целевича, Володимира Кузьмовича та Івана Кедрина в

угодовстві, а також у тому, що цей табір “на ділі є головним джерелом інформації для поліції”, а всі названі діячі “свідомими чи несвідомими інформаторами поліції”⁵¹.

З приводу цього комунікату ОУН в УНДО скликали нараду ЦК партії, на якій ухвалили спеціальну резолюцію. Резолюція ЦК УНДО піддала гострій критиці ОУН, а також згаданий комунікат націоналістичної організації. Крім того, в цій резолюції ЦК УНДО дав свою оцінку Самбірському процесові, який, на думку членів ЦК УНДО, виявив “поширення деморалізації в українському підпіллі”⁵².

Щодо звинувачення в комунікаті ОУН членів УПР, то з цього приводу резолюція ЦК УНДО зазначала: “ЦК відкидає з обуренням цю клевету, п’ятує такі неетичні засоби боротьби Проводу українських націоналістів і вважає їх у найвищій мірі шкідливими, бо ними цей провід намагається посягти серед громадянства недовіря до відповідальних українських громадських діячів, анархізувати громадянське життя, а вслід за тим доводить до ослаблення моральних сил українського народу в боротьбі за існування і здійснювання національних ідеалів”⁵³.

В УНДО і надалі продовжували засуджувати ОУН як нелегальну політичну партію, яка через специфіку своєї організаційної структури сприяє проникненню провокаторів та конфідентів в середовище української націоналістичної молоді. Так, голова УНДО Д. Левицький, в одному зі своїх виступів на засіданні сейму, зарахував провокаторство та конфіденство серед молоді до “найгірших ділянок суспільного життя.”⁵⁴ Тому в УНДО вважали за необхідне спрямувати націоналістичну молодь на солідарну політико-оборонну й національно-творчу діяльність. Моральне оздоровлення молоді вважалося оздоровленням всього громадянського життя краю⁵⁵.

На той час УНДО ставило перед собою безумовно шляхетне, проте ілюзорне завдання. Цю ілюзорність із кожним разом підтверджували жорстокі реалії 1930-х рр. Романтика визвольної боротьби привертала на бік ОУН усе більше молодих людей, на уяву яких впливали такі постаті УВО–ОУН, як Ольга Басараб, Ю. Головінський, Дмитро Данилишин, Василь Білас. В ОУН панувала атмосфера фанатичного патріотизму, самовідречення, посвяти, готовості жертвувати своїм життям. Усе це збуджувало серед молоді ненависть до польського окупаційного режиму та робило її безкомпромісною у боротьбі.

Спроби налагодити компроміс з Польщею з боку українського легального сектору і передовсім з боку УНДО, зустрічали обурення в середовищі націоналістів. На адресу УНДО часто лунали звинувачення в угодовстві та опортунізмі⁵⁶. У відносинах між членами однієї та іншої організації доходило навіть до рукоприкладства. Так, в 1934 р. націоналісти побили кількох редакторів газет легально існуючих у Львові політичних організацій⁵⁷. Дісталось також редакторів “Діла” В. Мудрому, якого один із членів ОУН вдарив в обличчя прямо в редакції газети⁵⁸.

Український легальний політичний провід в особі УПР та УНДО за таких обставин повністю втрачав авторитет у молодого покоління. Крім речових

політичних розходжень, у відносинах між ОУН та УНДО позначувався також суто психологічний конфлікт між “синами” і “батьками”⁵⁹. Цей факт визнавали і в самому УНДО. Так, всередині 1934 р. орган УНДО газета “Свобода” писала: “Лише випадково знаходимо місцевості, де старші співпрацюють з молодими. Ми маємо цілі полоси краю, наприклад, Стрий, Сокаль, де молодь вважає УНДО своїм найзавзятішим ворогом”⁶⁰.

Як бачимо, у своїй революційній діяльності, ОУН займаючи безкомпромісну позицію, активно поборювала не тільки свого прямого противника – польську державу, але й так званий український “органічний” сектор, який націоналісти підозрювали в угодовстві.

Свого апогею революційна діяльність ОУН досягла влітку 1934 р., коли члени націоналістичної організації здійснили два резонансних вбивства. Так у червні 1934 р. член ОУН Григорій Мацейко вбив у Варшаві польського міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького, що був відповідальний за політику репресій проти українців. Згодом, у липні того ж року у Львові було вбито директора української гімназії Івана Бабія, звинуваченого в угодовстві.

Терористичні акції ОУН викликали гостру реакцію національно-демократичного табору. На спільному засіданні президії УНДО та УПР з цього приводу прийнято спільну постанову, в якій, зокрема, говорилося: “Під впливом шкідливої, безвідповідальної й безконтрольної діяльності О.У.Н. анархізується, атомізується і забагнується щораз більше українське життя. Засада перманентної національної революції, акти індивідуального терору, а зокрема в останньому часі вбивство міністра внутрішніх справ, та акту саботажів наносять необчисленні шкоди життю і розвитку української нації. Масове самовинищування людей без ніякої користі для нації в теперішності та зі шкодою для неї у майбутності, поширення провокації – отсе страшні жалюгідні наслідки діяльності О.У.Н. Поведінка О.У.Н. утруднює, а то й унеможлиблює конструктивну працю українських освітніх, господарських і політичних організацій, йде на руку польським екстермінаційним течіям у відношенні до українського народу і веде націю на небезпечний шлях політики катастроф. Діяльність О.У.Н. є з національного погляду позбавлена всякого політичного зміслу та є в своїх наслідках шкідлива”⁶¹.

Узагалі згадані терористичні акції ОУН, а особливо вбивство І. Бабія, були сприйняті в суспільстві негативно. Після цього вже, не тільки рішучі противники ОУН, але й навіть багато українців, які зі співчуттям ставилися до націоналістичної організації, змінили своє ставлення до її діяльності⁶². Така зміна ставлення до ОУН, пояснювалася тим, що близький до національної демократії митрополит Андрей Шептицький також засудив “злочинну роботу українських терористів, яку ведуть божевільні”⁶³.

Заява, яку зробив митрополит Андрей Шептицький, дала черговий привід для нових закидів на адресу УНДО з боку ОУН. Так, голова ПУН Євген

Коновалець у листі до Кашука від 10 вересня 1934р. писав: “Заяву Шептицького у справі Бабія спровокував був Целевич. Взагалі він – спіритус редактор усіх тих нікчемних провокацій, які в останніх часах посипались проти нашої організації”⁶⁴.

Намагаючись залучити якнайбільшу частину населення до підпільної боротьби, ОУН висунуло гасло “перманентної національної революції”, тобто постійного стану збройної боротьби з окупантом та постійної психічної мобілізації населення. З огляду на це, в ОУН дотримувались думки, що всякі саботажі й терор потрібні, оскільки викличуть як реакцію репресії польської влади на ціле українське суспільство. За такої ситуації, українське населення, не мало би іншого вибору, як залучатися до революційної боротьби. Тому перекидання польською владою колективної відповідальності за терористичні акції націоналістів на українське легальне життя сходилося з політикою ОУН⁶⁵. Простіше кажучи в ОУН притримувалися гасла “чим гірше тим ліпше”⁶⁶.

Таку аргументацію своєї революційної діяльності з боку націоналістів в УНДО сприймали з великим обуренням. В об’єднанні вважали, що навіть найзапекліший ворог не міг придумати для української нації нічого гіршого як те, що проповідує ОУН⁶⁷. Такі аргументації в УНДО вважалися неприпустимими, оскільки, перекидання колективної відповідальності за діяльність націоналістичної організації на українські установи вело до розвалу українського легального організованого життя⁶⁸.

Протиріччя між УНДО та ОУН, що мали місце в кінці першої половини 1930-х рр., також негативно позначились на ідеї скликання Всеукраїнського національного конгресу (ВУНК), який мав на меті згуртувати українські політичні та громадянські чинники в краю та в еміграції. Ініціатива проведення ВУНК зродилася в липні 1933 р. в українських емігрантських колах Праги. Відтак її перейняв і розгорнув підготовчу працю провід УНДО. Конгрес, згідно з намірами ініціаторів, повинен був проголосити волю українського народу до відновлення власної державності, висловити своє ставлення до становища українців на всіх етнографічних землях, утворити постійний національний комітет і скоординувати міжнародні дії українських політичних груп⁶⁹.

Основною ланкою всеукраїнської консолідації мало стати порозуміння організованого громадянства в Західній Україні. Вперше від часу розпаду Міжпартійної ради до суспільної акції долучилися майже всі провідні політичні сили – УНДО, УСРП, УСДП, УНО. Представники цих організацій разом із лідерами східноукраїнських емігрантських угруповань провели дві підготовчі конференції, створили наприкінці 1934 р. Підготовчий конгресовий комітет з осідком у Львові⁷⁰.

Справа ВУНК викликала широку дискусію серед українства. Проте, у ході цієї дискусії виявилася не лише підтримка загалом цієї ідеї, а й виникли серйозні колізії. Проти конгресової компанії виступили, зокрема, націоналістичні

середовища, які вважали, що скликання конгресу може зашкодити визвольному процесові⁷¹.

В УНДО намагалися схилити ПУН до участі в роботі підготовчого комітету ВУНК. Про це свідчить листування з цього приводу між В. Мудрим та Є. Коновальцем. Проте протиріччя між двома організаціями зайшли так далеко, що Є. Коновалець не бачив доцільності в подальшому веденні діалогу з представниками УНДО⁷². До самої ідеї скликання ВУНК в ПУН ставилися позитивно, але, за словами Є. Коновальця, там не сприймали самої “концепції скликування конгресу”⁷³. Незабаром ідею скликання ВУНК саботувало керівництво УСРП, а деякі лідери УНДО почали розглядати конгресовий рух як засіб впливу на уряд, сподіваючись так домогтися прискорення переговорів із ним і більшої поступливості влади на користь українців⁷⁴. Після цього ПУН рішуче відкинув ідею скликання ВУНК, а Є. Коновалець з цього приводу заявив: “коли б навіть згаданий конгрес був скликаний, був би він тільки зїздом представників УНДО з представниками УНР, і тому тим гостріше мусило виступити проти тої, – на ділі, чисто польської імпрези”⁷⁵. Ідея скликання ВУНК, яку підтримували в УНДО, так і не була реалізована. Позиція ОУН, щодо скликання цього форуму, зіграла в цьому не останню роль. Це так само давало УНДО підстави для нових закидів на адресу ОУН.

Узаємне побороювання національних демократів та націоналістів, у період з другої половини 1932 р. по першу половину 1935 р., привело до остаточного розмежування у відносинах між УНДО та ОУН. За цей час, легальний та підпільно-революційний табори опинилися на полярних полюсах українського суспільно-політичного руху в Західній Україні. Практично повністю були припинені міжпартійні контакти. Винятком у цьому плані можуть бути хіба що події осені 1933 р., коли в Лізі націй розглядалося питання голоду в радянській Україні, тоді у Женеві мали місце кілька зустрічей на рівні керівництва обох організацій⁷⁶.

Щодо безпосереднього ставлення УНДО до діяльності націоналістичної організації, то воно набуло різко негативного забарвлення. Причому, на той час, в УНДО уже на ідеологічному рівні обґрунтували шкідливість діяльності ОУН. Так, в кінці 1934 р., у Львові з ініціативи об’єднання була видана брошура В. Целевича “Нарід. Нація. Держава.”, в якій автор по пунктах, піддав гострій критиці методи революційної боротьби ОУН.

Метод індивідуального терору в УНДО визнавали недоцільним та шкідливим, бо “він викликає репресії й нагінку не лише проти організації, яка його вживає. Він дає змогу владі вжити надзвичайних засобів, до колективної відповідальності включно, якими винищуються культурні та матеріальні цінності українців. Крім того, індивідуальний терор дає змогу польській владі, оправдати навіть найгостріші засоби, які вона застосовує щодо українців, перед чужими чинниками”⁷⁷.

Такий метод як саботажі, в УНДО вважали ще недоцільнішим, оскільки, він наносить малу шкоду владі, а збитки, завдані державі, покриваються за рахунок українців. “Тисячі арештованих українців, сотки засуджених на великі кари, тяжкі для селян втрати, припинення життя українських товариств, великі втрати в майні – це наслідки таких безглузвих засобів боротьби, як саботажі”⁷⁸.

Щодо експропріацій, тобто насильницького захоплення бойовиками ОУН державного майна, то вони деморалізували членів підпілля й викликали поширення бандитизму, а також часто були фатальними для членів організації⁷⁹.

Критиці в УНДО піддавалося саме гасло “перманентної національної революції”, яке висували в ОУН. “Твердження ОУН про доцільність насильницьких методів боротьби і її віра в так звану “перманентну національну революцію” – це щонайменше велике непорозуміння, яке, на жаль, дуже дорого коштує цілій нації”⁸⁰.

На середину 1930-х рр. УНДО та ОУН зайняли гостру і безкомпромісну позицію одна щодо одної. Негативні тенденції в міжпартійних відносинах спричиняли постійні зміни, що відбувалися у практичних політичних кроках обох організацій супроти польської держави. Щодо політичного курсу УНДО, то він і надалі продовжував еволюціонувати у напрямку компромісу з польською владою. Новий курс об’єднання на нормалізацію відносин з урядом, взятий керівництвом УНДО навесні 1935 р., привів до нової смуги напруженості у відносинах між двома організаціями.

POLITICAL CLASH BETWEEN THE UKRAINIAN NATIONAL DEMOCRATIC UNION AND THE ORGANIZATION OF UKRAINIAN NATIONALISTS IN THE CONTEXT OF POLARIZATION OF UKRAINIAN MOVEMENT IN POLAND (1932–1935)

Lev KALYNYIAK

Ivan Franko national University of Lviv,
Department of Local History

The article covers the relationship between two most popular parties of Western Ukrainian Society showing tendencies to increase discrepancy which in turn led to the polarization of Ukrainian movement in Poland.

Key words: Ukrainian National Democratic Union, Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian movement, Poland.

¹ Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси / М. Швагуляк // Сучасність. – 1994. – № 2. – С. 77–82; Грицак Я. Нариси історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Грицак. – К., 1996; Зайцев О. Націоналізм і національна демократія: витоки конфлікту / О. Зайцев // Сучасність. – 1994. – № 2. – С. 70–76; Федик І. УНДО, ОУН: Ставлення до Польщі / І. Федик. – Львів, 1998.

- ² Федик І. УНДО, ОУН: Ставлення до Польщі. – С. 30.
- ³ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 11 (Львівський окружний суд). – Оп. 29. – Спр. 6071. – Арк. 2.
- ⁴ Баран С. За політичний реалізм / С. Баран // Діло. Львів. 1932. – 9 квітня. – С. 2.
- ⁵ Федик І. УНДО, ОУН: Ставлення до Польщі. – С. 31.
- ⁶ Целевич В. Після Народного Зїзду / В. Целевич // Свобода. Львів, 1932. – 10 квітня. – С. 1.
- ⁷ ДАЛО. – Ф. 11. – Оп. 29. – Спр. 6071. – Арк. 2.
- ⁸ Баран С. За політичний реалізм // Діло. Львів, 1932. – 9 квітня. – С. 2.
- ⁹ Целевич В. Після Народного Зїзду / В. Целевич // Свобода. Львів. 1932. – 10 квітня. – С. 1.
- ¹⁰ Федик І. УНДО, ОУН: Ставлення до Польщі. – С. 31.
- ¹¹ Там само.
- ¹² Целевич В. Після Народного Зїзду / В. Целевич // Свобода. Львів. 1932. – 10 квітня. – С. 1.
- ¹³ Політичні резолюції Зїзду // Свобода. Львів. 1932. – 3 квітня. – С. 3.
- ¹⁴ Федик І. УНДО, ОУН: Ставлення до Польщі. – С. 32.
- ¹⁵ Там само.
- ¹⁶ Там само.
- ¹⁷ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів / П. Мірчук. – Мюнхен, 1968. – С. 296.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ Там само. – С. 297.
- ²⁰ Федик І. УНДО, ОУН: Ставлення до Польщі. – С. 60.
- ²¹ Там само.
- ²² Напад на пошту в городку Ягайл. // Свобода. Львів. 1932. – 18 грудня. – С. 2.
- ²³ Там само.
- ²⁴ ДАЛО. – Ф. 108 (Львівське повітове управління держполіції). – Оп. 1. – Спр. 503. – Арк. 140.
- ²⁵ Зайцев О. Націоналізм і національна демократія: витоки конфлікту. – С. 73.
- ²⁶ Виключення ред. Дм. Палієва з партії // Свобода. Львів. 1933. – 23 липня. – С. 2.
- ²⁷ Зайцев О. Націоналізм і національна демократія: витоки конфлікту. – С. 73.
- ²⁸ Там само.
- ²⁹ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. – Т. 1. – С. 324.
- ³⁰ Там само. – Т. 1. – С. 330.
- ³¹ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІА України у м. Львові). – Ф. 344 (Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) м. Львів). – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 8.
- ³² Націоналістична молодь і свято // Свобода. Львів. 1933. – 21 травня. – С. 6.
- ³³ ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 344. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 8.
- ³⁴ Націоналістична молодь і свято // Свобода. Львів. 1933. – 21 травня. – С. 6.
- ³⁵ Там само.
- ³⁶ Свято Українська Молодь Христові // Свобода. Львів. 1933. – 7 травня. – С. 1.
- ³⁷ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. – Т. 1. – С. 333.
- ³⁸ Целевич В. Нарід. Нація. Держава / В. Целевич. – Львів, 1934. – С. 70.
- ³⁹ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. – Т. 1. – С. 333.
- ⁴⁰ Там само.
- ⁴¹ Цит. за: Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. – Т. 1. – С. 333.
- ⁴² Целевич В. Нарід. Нація. Держава. – С. 71.
- ⁴³ Там само.
- ⁴⁴ Положення українського народу. З промови голови Української Парламентської Репрезентації посла д-ра Дмитра Левицького на засіданні сойму дня 3 листопада 1933 р. // Свобода. Львів. 1933. – 19 листопада. – С. 2.
- ⁴⁵ Левицький Д. Важкий білянс кількох місяців / Д. Левицький – Львів, 1934. – С. 3.

- ⁴⁶ Там само.
- ⁴⁷ Рудницька М. Статті. Листи. Документи / Ред. кол. Богачевська-Хомяк М., Дядюк М., Пеленський Я. – Львів, 1938. – С. 529.
- ⁴⁸ Кедрин І. Життя – події – люди: Спомини і коментарі / І. Кедрин. – Нью-Йорк, 1976. – С. 162.
- ⁴⁹ Кличі й дійсність // Свобода. Львів. 1934.– 2 вересня. – С. 2.
- ⁵⁰ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. – Т. 1. – С. 336.
- ⁵¹ Наради ЦК УНДО // Свобода. Львів 1934. – С. 4.
- ⁵² Там само.
- ⁵³ Там само.
- ⁵⁴ Не поліпшується лише погіршується. З промови Голови Українського Клубу посла д-ра Дмитра Левицького на засіданні сойму дня 6 листопада 1934 р. // Свобода. Львів 1934. – 18 листопада. – С. 2.
- ⁵⁵ Кличі й дійсність // Свобода. Львів. 1934. – 2 вересня. – С. 2.
- ⁵⁶ ЦДДА України у м. Львові. – Ф. 344. – Оп. 1. – Спр. 177. – Арк. 2.
- ⁵⁷ ЦДДА України у м. Львові. – Ф. 359 (Назарук Осип – громадський діяч). – Оп. 1. – Спр. 204. – Арк. 7.
- ⁵⁸ Кедрин І. Життя – події – люди ... – С. 145.
- ⁵⁹ Лисяк-Рудницький І. Нариси з історії нової України / І. Лисяк-Рудницький. – Львів. 1991. – С. 67.
- ⁶⁰ Кличі й дійсність // Свобода. Львів. 1934. – 2 вересня. – С. 2.
- ⁶¹ Політичний провід про останні події // Народна справа. Львів. 1934. – 2 вересня. – С. 2.
- ⁶² Шептицький Андрей. Святій справі не можна служити закривавленими руками / А. Шептицький // Мега. Львів. 1934. – 12 серпня. – С. 1.
- ⁶³ Старий В. Громадський суд над ОУН / В. Старий. – Прага, 1934. – С. 3.
- ⁶⁴ Цит. за: Онацький Є. У вічному місці: записки українського журналіста роки 1931–1932 / Є. Онацький. – Торонто, 1981. – С. 292.
- ⁶⁵ Президія УНДО й УПР про теперішнє положення // Свобода. Львів. 1934.– 22 липня. – С. 1.
- ⁶⁶ Целевич В. Нарід. Нація. Держава. – С. 97.
- ⁶⁷ Там само.
- ⁶⁸ Президія УНДО й УПР про теперішнє положення // Свобода. Львів. 1934. – 22 липня. – С. 1.
- ⁶⁹ Швагуляк М. Партийні поділи і загальнонаціональні інтереси. – С. 8.
- ⁷⁰ Там само.
- ⁷¹ Там само. – С. 81.
- ⁷² Онацький Є. У вічному місці: записки українського журналіста 1934 рік / Є. Онацький. – Торонто, 1989. – С. 43.
- ⁷³ Там само. – С. 44.
- ⁷⁴ Швагуляк М. Партийні поділи і загальнонаціональні інтереси. – С. 81.
- ⁷⁵ Цит. за: Онацький Є. У вічному місці: записки українського журналіста роки 1934. – С. 292.
- ⁷⁶ Рудницька М. Статті Листи. Документи. – С. 411.
- ⁷⁷ Целевич В. Нарід. Нація. Держава. – С. 70.
- ⁷⁸ Там само.
- ⁷⁹ Там само. – С. 71.
- ⁸⁰ Там само.